

«Արարատի» ընթերցողներն և մանաւանդ Ներսէս Ե. անմահ-
անուն կաթողիկոսի կենսագրութեան նիւթեր ժողովուրդներն
անշուշտ հետաքրքրութեամբ կկարդան սոյն երկու գրութիւն-
ներն, որոնք հրատարակում են այստեղ: Դրանցից առաջինը
Ներսէսի նամակն է, որ գրել է Թիֆլիսի առաջնորդ եղած Ժա-
մանակին 1818 թուին մայիսի 6-ին խաչատուր քէկ Շահնազար-
եանցին, իսկ միւսը՝ Եփրեմ կաթողիկոսի կոնդակն է, որ ուղ-
ղուած է 1825 թուին Դաւիթ խան Մելիք Շահնազարեան Շա-
փուրեանցին: Ներսէսի նամակից երևում է, որ նորա և կաթո-
ղիկոսի յարաբերութիւնն այնքան սառած է եղել, որ Ժամա-
նակից նշանաւոր Հայերը հարկաւոր են համարել իմանալ այդ
սառնութեան պատճառները, և մէկից լսելով անբաւականու-
թեան կէտերը՝ կամեցել են միւսի բացատրութիւններն էլ լսել:
Իսկ Եփրեմի կոնդակը ցոյց է տալիս, որ նախկին բարեկամա-
կան յարաբերութիւնն այնպէս վերանորոգուած է եղել երկուսի
մէջ, որ կաթողիկոսի՝ դէպի Ներսէսն ունեցած մեծ վստահու-
թիւնից դժգոհ վերջինի հակառակորդներն սկսել են զանազան
զրպարտական լուրեր տարածել ազգի մէջ. մոքեր պղտորելու
և գայթակղեցնելու գիտաւորութիւնով:

Յիշեալ գրութիւնների պատճէններն օրինակուած են Դար-
բանդում պ. Գէորգ Մելիք Շահնազարեան դէ Շափուրի թըղ-
թերից և օրինակողն է պ. Յարութիւն տէր Մկրտչեան, որից և
խմբագրութիւնս ստացաւ շնորհակալութեամբ:

(Պատճեն)

Հարցմունք Նորին բարձրագոյն Քահանայապետութեան Տեառն Եփրեմայ
և պատասխանատուութիւն Ներսիսի Արքեպիսկոպոսի Արաստանու և այլոց:

1818 Մայիսի 6 Թիֆլիզ:

Բարեձնունդ Խաչատուր բէկ Հահնազարեանց զգօնամիտ Ղուլամ Փել-
լըզմաթն Նորին Օգոստափառ Ժառանգի Տէրութեան Պարսից:

ի Քրիստոս սիրեցեալ արգոյ:

ի 1818 մայիս 6 Թիֆլիզ:

Պատասխանի բանիցն յանձնելոց ձեզ գրուիք և մատամբ իւ-
րոյ բարձր Սրբաղնագոյն Քահանայապետութեան. տասն և եօթն
գլխովք համաձայն հրամանագրութեանց Նորին առ մեզ. այն է.
զի յրնթեռնուլն ձեր ի լուր մեր. մի առ մի վասն իւրաքանչիւ-
րոց նոցին. բացայայտեցաք ձեզ վասն իւրաքանչիւրոց նոցին.
առ զի առաքեալ էիք առ մեզ զօրինակն գրոյ իւրոյ Վեհափա-
ռութեան. ահա և մեք ըստ ձեր հաճոյս զոր խօսեցաք բանիւ.
պատկերացուցանեմք գրով ի վերայ երկրպագելի բանից Աւետա-
րանութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի թէ եղիցի ձեր
բանն այոն այո. և ոչն ոչ. այն է ամենայն ճշմարտութեամբ:

(Պատճեն)

Տեղի

կնքոյ

Յիսուսի Քրիստոսի ծառայ տէր Եփրեմ և շնորհիւ Նորին կա-
թողիկոս ամենայն Հայոց և ծայրագոյն պատրիարք Առաքելական
եկեղեցւոյ Քրիստոսի նաև լուսաշիմն մայր Աթոռոյն կաթողիկէ
Եջմիածնի: Երկնառատ օրհնութեամբ և քրիստոսածիր ողջունիւ

բացածանուցանեմք ամենաջերմեռանդն լուսաւորչածին որդւոյ լուսահիմն մայր Աթոռոյն պայծառազարմ և մեծազգի իշխան Կաւիթ խան Մատուրեան Մելիք Շահնազարեան Շափուրեանց ընտրելագոյն սիրելւոյ մերում ի Տէր խնդալ:

Զի ի գալ Զեր առ մեզ ամի Տեառն 1825 յամենանն Ապրելի 6 երբ էաք պանդխտութեամբ ի սուրբ Նշանի վանան Հաղբատայ ստիպեալ յամենագոլանի ջերմեռանդութենէ սրտի խնդրեցէք ի մէնջ զճմարտութիւն յաղագս երից իրաց և համբաւոյ յանխնայ տարածելոյ զմէնջ առ ամենայն հայկազնեայ ժողովուրդսն մեր՝ որպէս և առ օտարազգիս ևս:

Նախ յաղագս այնր՝ իբր թէ կնիք սրբոյ Աթոռոյն և Հայրապետութեան մերոյ գտանի առ սրբազան Ներսէս Արքեպիսկոպոսն Հայոց Վրաստանի և ընդ Նորին հրամանաւ և իշխանութեամբ որոյ և զօրութեամբ վարէ զիշխանութիւն և հրաման մեր: Երկրորդ յաղագս այնր իբր թէ յիշեալ Ներսէս Արքեպիսկոպոսն զօրութեամբ այնր հայրապետական կնքոյ մերոյ հաւաքէ առ ինքն զամենայն արդիւնս սրբոյ Աթոռոյն ի նուիրանաց ժողովրդականաց, և ի կիր առնու զամենայն ըստ հաճոյս իւր: Երբորդ յաղագս այնր, որպէս թէ մեք հաստատեալ եմք ի միտս չվերադառնալ բնաւ ի սուրբ Աթոռն, այլ մնալ ի սուրբ վանան Հաղբատայ:

Յաղագս այսոցիկ երից համբաւուց անընտրողաբար հրատարակելոց զմէնջ, որպէս բանիւ բերանոյ՝ նոյնպէս և միջնորդութեամբ սոյն նամակի մերոյ բացայայտեմք ձեզ զճմարտութիւն ըստ խնդրոյ ձերոյ վկայութեամբ խղճի մտաց մերոց:

Նախ ճշգրտաբանեմք ձեզ զայն, զի կնիք սրբոյ Աթոռոյն և Հայրապետական իշխանութեան մերոյ գտանի առ մեզ և ոչ առ Ներսէս Արքազան Արքեպիսկոպոսն և եթէ ստիպելոյ հարկին պիտոյանայ գրութիւն ինչ ի դիմաց մերոյ՝ մեք գրեցուցեալ յառաջաւակցութեան մերոյ կնքեալ, առաքեմք առ որ պէտք իցեն բայց միայն կարգեալ եմք զնախագրեալ արքեպիսկոպոսն ընդհանուր կառավարիչ ամենայն հոգեւորական գործոց պատշաճաւորելոց գերագահ Մայր Աթոռոյն և Հայրապետական իշխանութեան

մերոյ. զի նա ըստ որոյ այր բանաւոր՝ ականաւոր և քաջահանձար՝
փոխանակ մեր նա ինքնին տնօրինեսցէ զամենայն գործառնու-
թիւնսն և ամենայն կառավարութիւն նորա զոր առնէ ոչ է առանց
հրամանի և խորհրդին մերոյ: Երկրորդ՝ ոչ է սուտ համբաւն՝ թէ
Սրբազան Ներսէս արքեպիսկոպոսն հաւաքէ առ ինքն զամենայն
արդիւնսն սրբոյ Աթոռոյն բայց սուտ է այն՝ թէ ծախէ զայն
գումարսն ըստ հաճոյս իւր. քանզի որչափ ստացեալ է ցարդ.
գրեթէ միով չափ աւելի ևս ծախեալ է թէ ի վճար պարտուցն
և թէ ի պիտոյս կարեւորագոյն հոգալեաց Աթոռոյն և մեր.
որպէս և զքանի մուրհակաւ ազատեալ նորա ի պարտատեարց
գտանին առ մեզ: Երրորդ՝ զի երբէք ոչ եմք անցուցեալ ընդ
միտս չվերադառնալ ի սուրբ Աթոռն, այլ՝ կեալ և մնալ ի սուրբ
վանսն Հաղբատայ, արդ՝ մտերիմ լիցի բանս. զի որպէս մեր՝
ի սկզբանէ ընտրութեան մերոյ յաթոռ Հայրապետութեան և
այսր անձնանուէր ընծայեցուցաք զանձն մեր ի պայծառու-
թիւն բարձրագահ մայր Աթոռոյն նոյնպէս և յայսմ՝ չեմէ ևս
նգնիմք ի կամս և ի միտս ամենայն կարողութեամբ հոգւոյ իմոյ
և ամենայն վշտամբերութեամբ մինչև տեսանել զմայր սուրբ
Աթոռն ազատեալ ի ծանրութենէ պարտուց և վայելչացեալ ամե-
նայն բարեկարգութեամբ և շինութեամբ և ապա դարձ առնել
անդ ըստ Տեառն Աստուծոյ յաջողելոյ, ուր և հանգչել յամե-
նայն տառապանաց. և այլով յանձնեմ զձեզ Տեառն Աստուծոյ
մնալ ողջութեամբ:

Վասն ձեր աղօթարար

Կաթողիկոս Ամենայն Հայոց

Վշտալի ԵՓՐԵՄ:

Ի 1825 թ. Տեառն Սեպտեմբեր 6,

Ի Սուրբ Նշանի վանսն Հաղբատայ:

№ 1. Բանք Նորին Բարձրագոյն Քահանայապետութեան:

Պատասխանի մեր վասն իւրաքանչիւրոյ նոյնին:

Գրեալ է տուն բաժանեալ յանձն կործանի. սիրելի դու ևս-մէջն ես ևլն:

Այս անսխալելի աւետարանութիւն է ամենաճմարիտ վարդապետին մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի որում հաւատացեալն եմ և վասն այնորիկ իսկ ընդ նախանկատելն իմ վասն այնպիսի բաժանմանց խորհրդոց սրտից և կամաց ներքնոց, և կործանմանցն հետեւեցելոց, փութացայ իսկոյն գէթ զանձն իմ կացուցանել ազատ. իբրև անբաւական ներգործելոյ ինչ ընդէմ այնոցիկ. ըստ այսմ և մեկուսացայ այոր. ապա աստէ ևս այնպէս դատապարտեալ լինիմ, ահա յաւէտ պարտաւոր զիս համարիմ և նախախնամութեանն ինձ Աստուծոյ մարգասիրի, որով թէպէտև գտայց ես նաև ի բացակայութեան իմում բանակոծեալ. այլ առաւելու ինձ յոյսն ապահովութեան որ ապացուցանի հաւատարմագոյն ևս. թէ անմասն եմ ամենեւին ես յամենայն ժամանակս քահանայապետութեան, Նորին Վեհափառութեան անակնկալ տարաբաղդ կացութեանց քահանայապետա-

կան Աթոռոյ ամենայն Հայոց. և վասն ապագային ևս ակն ունիմ ոչ երբէք իւիք լինել բաժանորդ կամ առիթ կործանման սրբոյ տաճարին Աստուծոյ:

№ 2. Քաջանայից Համար խաչ խնդրելդ և չպատասխանելդ:

Յորժամ ես խնդրեալ էի վասն խաչիցն՝ յայտնելով զանուանս քաջանայից և զպատճառսն. և հորին բարձրագոյն Քաջանայապետութեանն պատուելով զխնդիր իմ յղեալ էր զկոնդակսն յանուն իւրաքանչիւրոց նոցին, զինչ այնուհետև պատասխանել հարկ իցէ եղեալ յոյր սակս սագտեալ լինիմ այդ:

№ 3. Եղբօրդ ողջոյն գրելս և պատասխան չստանալս և ըն:

Գրեալ է եթէ եղբայր որ կամ քոյր իցեն մերիք. կամ կարօտեալ աւուրն կերակրոյ և ասիցէ որ ի ձէնջ ցնոսա գնացէք խաղաղութեամբ ջեռարուք և յագեցարուք. և ոչ տայցէք նոցա զպէտս մարմնոյն, զինչ օգուտ իցէ. ըստ այսմ ուրեմն թողեալ զայլոցն նախանձելոց, յորժամ գրեցի ես ընդ երկար աղերսարկութեամբ յամի 1818 ապրել 21 և առաւել ևս թախանձանօք ի 4 Յուլիսի ի նոյն թիւ. յաղագս հատուցման գորամոց եղբօրն իմոյ. և կամ գոնէ շնորհ ունել առնել զո-

զորմութիւն տալոյ զպատաս-
խանի իմն որպէս և կամք իցէ
Տերութեան իւրոյ. արժանացար
արդեօք մինչև ցայժմ բառիւ
միով ընդունել զպատասխանի
և եթէ ոչ զինչպիսիս վասն
ողջոյն գրելոյն ընդ ժամանակս
ժամանակս պահանջէ յինէն
կամ յեղբօրէ իմմէ զպատաս-
խանագրութիւնս Նորին Սըր-
բութեան:

№ 4 Վասն Մելիքի մօր վախ-
ճանման մխիթարանք գրելս
ձեռամբ ձեր՝ գնալդ և բարե-
պէս կառավարելդ յայլմէ լուար
և ի ձէնջ պատասխանի չստա-
ցար:

Գրութիւն իմ յայնմ մասին
այն միայն պարտ էր լինել թէ
գիրն որ առ Մելիքն հասուցի
ինքեան ըստ հրամանի ձեր և
եթէ անփոյթ լինելն իմ յա-
ղագս գրելոյ զայնս, պակասու-
թիւն իմն պատճառեալ իցէ
յրնթացս բարւոք կառավարու-
թեան Նորին Վեհափառութեան
արդարև իմ է պարտաւորու-
թիւն և խօստովան լինիմ ին-
ձէն թէ իրաւունք են այդ-
պիսի մեղադրութիւնք:

№ 5. Նմանապէս աղայ Յովա-
կիմի կենակցւոյն կողմանէ գուք
տեղդ և ին. և մեզ չգրելն:

Փաքէթք փակեալք քանիցս
անգամ ի Կոնսխտոսթէն և յայ-
լոց ես ինքս առաքեալ առ Նո-
րին սրբութիւն, յետ քանի
ամաց ընդ լսելն իմ, համարե-
լով թէ գուցէ վաղ ուրեմն
գրեալ այլոց, անվայելուչ իմն

վարկայ աւելորդաբանել վասն
ոչ յատկացելոյն ինձ:

№ 6. Գրեմ քեզ թէ քո
տնկետալն եմ և դու հրապա-
րակես թէ իմ տնկածն կկըտ-
րեմ *):

Յայսմ ամբաստանութեան
Նորին Բարձրագոյն Քահանա-
յապետութեան արգարացուցէ
զիւրն դատաստան այն զի
ռաքեալն իւր որպէս նուիրակ
ոչ առանց թելադրութեան իրիք
և յուսոյ այն ինչ անպատկա-
ռաբար յետ բազմաժամանա-
կեայ առանձնութեամբ հրուշա-
կելոյն զմէնջ գողս 15 հազար
թումանի. ուրացողս Աթուոյ
Էջմիածնի և չընդունողս կա-
թողիկոսութեան Նորին Սրբ-
բաղնութեան, լրբացաւ նաև ի
ներկայութեան իմում զմիաբա-
նութիւն Աթուոյ Էջմիածնի ցու-
ցանել զնոյնս իւր հեղինակս և
ասել զանձէ լուեալս և ու-
սեալս ինձէն յայնմ ատենի
քննութեան իմոյ և հետևելոյ
իրացն ստուգութեան, ճշմարիտ
է. զի ասացի ես ի դատապար-
թեան անզգամելոյն թէ յոր-
ժամ Նորին Սրբաղնութիւն ին-
քըն վասն իւր վկայէ յիմումս
մասին որոյ գտանի առիտ և
ձեռագիրն թէ քո տնկեալ
ծառն եմ. զիարդ ի վերայ այն-
պիսի Զատագովութեանցն զի-
նէն, յրբացայք դուք չարախօ-

*) ԵՐԵՎԱՆԻ յայտմ 6-րդ
հարց և պատասխանւոյ միջի գոյ
բառ իմն - ի դատապարտութիւն ա-
նըզգամեւոյն, որ վերաբերի առ Զա-
քարիա եպիսկոպոսն Գուլասպեանց,
Խաչատուր բէկ Շահնազարեանց,

սեղ ի վերայ մեր զայնպիսիս. բայց ես գոլով կենդանի ոչ նուաստացուցից զանձն իմ՝ յանդգամութենէ ձեզապիսեաց և ոչ ևս կորուսից բնաւ զիրաւունս իմ և զարժանաւորութիւն և եթէ՛ Նորին Սրբաշնութիւն գուցէ երկայնամիտ առ այդպիսի անդգամութիւն ձեզապիսեաց, սլարտաւորեմ և ես ջանալ ի կտրել զոր տնկեալն իցեմ, ի կորուստ իմ և բազմաց:

№ 7. Հանդիսով ասես. ով որ նորա գիր գրէ՝ օրինակն ինձ ցոյց պարտ է տալ թէ ոչ ևլն. մի մարդ կայր ինձ գիր գրող. այն ևս արգելեալ ես ևլն:

Եթէ որ չիցէ անդգալեալ յիմարութեամբ, անարժան համարի հանել ի շրթունս զայնպիսի անտեղի հրաման. նա զի և կայսերք հզօրագոյնք, անբաւական ճանաչեն զիւրեանց հրաման վասն ամենայն այգպիսեաց, բայց եթէ ինքն խօսողն յունկս Նորին Սրբութեան համարձակեսցի ասել յայտնապէս թէ լուեալ իցէ ինքն յինէն կամ յայտնեալ է զոմն այլ՝ որ վկայիցէ լուեալ յինէն, այն է զի անձամբ զանձն անարգեալ այնպիսի անդգացեալ յիմարութեամբ իմով, գտայց ինձէն վատթարեալ: Բայց եթէ՛ Նորին Վեհափառութիւն տուեալ իցէ զտեղի ամենայն այնպի-

սեաց յորոց լսէ զանտեղիսն զայնպիսիս և այժմ ևս թողուցու զայն առանց օրինաւոր վերահասութեան, յայնմ ևս հաճութիւն կամաց նորա կացցէ փառաւորեալ:

№ 8. Ահա տասն ամ է որ թէ յայդր ի վրաստան և թէ ի ներսն ի մեծն Ռուսաստան, մի անգամ նուիրակութեան է պատահեալ. վասն էր այս:

Գոլով յայտնի՝ զի ոչ առաքողն իմ նուիրակաց և ոչ առաքեալն. ես ինքն եթէ տարակուսեցայց ի մասինդ յայդմիկ, ի Նորին Սրբութենէ և ի խորհրդականաց կառավարութեան Աթոռոյն, պարտիմ ընկալնուլ զլուծումն իսկ զի հարցանէ զինէն, նախ զիս յայտնեսցեն թէ ի վերայ որոյ սկըզբանց կարող իցեմ ես մակաբերել զիմն պատասխանի:

№ 9. Վասն 15 հազարին այնպէս չէ զոր լուեալ ես և կամ վասն Ղփչաղացուն:

Վասն սոյն 15 հազարին ընթերցայ առաջի ձեր կանխազրեալսն իմ յառաջ առ Նորին Վեհափառութիւն յամի 1816 փետրուար 2, և թէ յետ չորից ամաց նորոգ պատասխանելն այժմ բանիւ ձեր ինձ այնպէս, վայելական իցէ եղանակի բարեոք կառավարութեան կամ պարտուպատշաճ զրութեան կամաց և հաճոյից Նորին Սրբութեան ընդ իմումն զատափետեալ ծառայութեան,

դուք ընտրութիւն արարէք: Եւ վասն՝ Ղփչաղեցւոյն, եթէ այնպէս հաւատարիմ իցէ եղեալ ինքեան վկայութեամբ Նորին Սրբութեան, ես յսնձն առնում զիմ սխալանսն. և ուրախ եղէց թէ բաւականութեամբ արժանաւոր գործակալութեան նորա, գտցի իւր տէրութիւն մխիթարեալ հոգեպէս, և սուրբ Աթոռն սլայծառացեալ վերահռչակեալ:

№ 10. Քեզ ցաւակից գիտելով խորհուրդ հարցանեմ և դու ասես խելքս չէ բաւական:

Նախ թէ խոստովան եղեց ես վասն տկարութեան իմոյ յինչ և իցէ իրս, յուսամ թէ ոչ մեղադրեցայց օրինօք, այլ ես ոչ կարողանամ մտաբերել բնաւ թէ առեալ իցեմ երբեմն և մեք կամ գրեալ թէ խելքս չէ բաւական. որոյ խնդրեմ, կամ յիշեցուցանել ինձ զարգն որում ասացեալ իցեմ ես զայն, կամ մարդասիրել առաքել ինձ զօրինակն այնպիսի գրութեան իմոյ. և ես ի մասինս այսմիկ, վասն նմա իմոյ խորհրդատուութեանց ընդ իմ անտեղի վրատահութեանց, ընթերցայ ի լուր ձեր զօրինական ոմանց որոց կարող էք դուք ինքնին վկայել վասն սմա:

№ 11 վասն կաւալերիդ շնորհաւորելու և չք պտտասխանելու:

Բայ ի գրելոյ, թէ շնորհակալ եմ ի շնորհաւորելոյդ ինձ, զի նչ այլ կարող էի գրել իսկ զի նչ պահանջէ յինէն Նորին Արքագնութիւն վասն լռելոյ իմոյ այն մասին. յանձն առնում զիմ պարտաւորութիւն վասն, ոչ համարձակելոյ իմ ի վերայ աւետարանական հրամանացն՝ թէ եղիցի ձեր բանն «այոն—այո—և ոչն ոչ»:

№ 12.—Դու ի գնալդ աստի բայի յայն արդեանց ~~պէղաւ~~ 5000 թուման պարտք թողիր մեզ. որպէս դաւթարն քո ձեռագրովն կայ: Այժմ գրես թէ՛ էր. և այլն և այսու:

Բառն, ~~պէղաւ~~ թէ ինչ նշանակել ունիցի աստէն, անգիտանամ արդարեւ և ի լսելս վասն եղանակի նշանակի նշանակութեանցն պատասխանեցից ամենայն խոնարհութեամբ. իսկ յազագս 5000 թուման պարտուցն ցուցի ձեզ զիսկն առիս եղեալ դաւթարին և ընթերցայ ձեզ ըստ կարգի գրելոցն վասն 15000 թումանին յերկրորդ գրութեան իմում. յամի 1816 ի Փետր. 2.—, որոց զառաջինն ևս ի 15 գելտ. 1814. — ևս և զայլս յետ նոցին գրեալս ընդ ժամանակս ժամանակս, գոյով պատրաստի առիս: Թէպէտև ըստ խնդրոյ ձեր վասն անձկութեան ժամանակի ձերում, մնացին աստէն առանց ընթերցանութեան. այլ գտանին

ամենայնքն, անդ ի սպասու հո-
րին վեհափառութեան. որովք
վաղուրեմն լուծեալք գտանին
ամենայն. և պատասխանիք ի
մասին յայտնիկ և եթէ լինի.
ցի թէ յետ բարւոք վեր-
ծանութեանց այնց գրութեանց
իմոց գտցի առ նոյն տարա-
կուսական իմն, դարձեալ ի
յայտնելն պարտաւոր եմ լու-
ծանել բազում բաւականու-
թեամբ իմով:

№ 13. վասն Զաֆար բէկին
բասմայ սահաթ կամ գուրբին
ըստ գրութեան ձեր տուաք
որոց երկուսի գինն հազար
ղուռուշ էր, այն ևս պարտքով
չէ հասած:

Արդարեւ պարտաւոր եմ
յայդմ շնորհաց Տեառն իմոյ.
համանգամայն և ուրախ եմ
զի արժանի եղէց լսել վասն
այնչափ պարտաւորութեան ի-
մոյ իւրոյ Սրբութեան և կամ
Սրբոյ Աթոռոյ մերում. ասա-
քէն և չափ առնուլ արժան է
և վասն այլոց, բայց ես բաւա-
կանութիւն ինձ համարելով
զայսպիսի պարզ ծանօթութիւն
իմ առանց յիշատակութեանց
ամենայն այսպիսեաց հնոց և
նորոց, պարտաւորեմ հատու-
ցանել իւրոյ Սրբութեան վաղ-
վաղակի զայս գումար:

№ 14. Թէ վասն քո և թէ
վասն եղբորդ ինչ չարչարանք
կրած եմ և լն. և լն:

Խրաւի զգալի իմն են ինձ և
եղբօր իմոյ չարչարանք Տեառն
մերոյ վասն մեր. զորս պար-

տիմք ճանաչել և գոհանալ միշտ սակայն արժան է ոչ զանց առնել և զայնու. զի Տէրն իմ յաթոռ քահանայապետութեան ամենայն Հայոց, խաղաղութիւն ի մէջ երկուց տէրութեանց, և և Ներսէսն Արքեպիսկոպոս ի Թիֆլիս, և յայսպիսի պատահմունս Տէր մեր վասն մեր յառաւելապատիկ վիշտոս, և եղբայրն իմ փախստական և զրկեալ կայից գոյից իւրոց Հայրենեաց առանց իւրիք ինչ պատճառանաց: Ապաքէն խնդրեմ ոչ մոռանալ և զայն զի տէրն իմ ի Ս. Պետերբուրգ, զօրք երկուց տէրութեանցն ի պատերազմի և Ներսէսն յարգելանս յանապատի անդ կերեւան, և ոչ առանց երաշխաւորացն երեւելեացն ի Հայոց յերեւանցւոց և կամ ի կալանս Հասանխանին Օթանդուլի խանին և որ առաւելն է մատնութեամբ նոյն Հասան խանին և այլոց Ղունց Ղաչառ խանից, Կացեալ յայտնի Աբառ Միրզասի ուր ձայնն բողոքեացն յինէն բարձրացեալ հնչեցուցանէր. Շահաւտա Ներսէսն ռուսի որդի է և ռուսք Հայր են սորա. Շահն զիս կաթողիկոս արար և սա բռնութեամբ ընկեց զիս, ա-

ռաջնորդ եղև զօրաց նոցա և նստաւ ի մէջ երկրին Երեւանու թնդանօթս ընկեց յամրոցն Երեւանու. այժմ՝ ևս առաւել ի հաւատարմութեան իւրում որ առ ռուս, ի Պետերբուրգայ ջանայ զայլ կաթողիկոս բերել և այլն և այլն. բազում և զանազանս զորս մի առ մի թուելն է աստ անարժան:

№ 15.—Քանի ամիս է որ քեզ չը կարողացայ գիր գրել, պատճառն Մաշադի Աբգուէն, որ աչքն հանեցին. մեզ ևս մատնած էին և այլն. զնացաք յԱբարան առ Հասան խանն. չերթաք: Եւ քանիցս անգամ մեր գրեանքն բռնեցին, բայց ոչինչ գտին:

Ես քանիցս խօսեցեալ եմ ի լուր կուսակալին և այլոց, թէ բազում երկիւղիւ զահի հարեալ Նորին Սրբութեանն, ոչ վստահանայ գրել նաև ինձ զհարկաւորսն. զմտաւ ածել և զայս արժան է զի յաւուր տօնի էջմիածնի ի մէջ գիշերի մերկ և գօտելոյժ ածեալ ի Ղազարապատն զԲարսեղ եպիսկոպոսն ածին և զիս և տարան առ Սարգարն ուր աւետամատոյց եղև իսկոյն Չոլախ Ալին, թէ ահա հանեն զաչս քո և դու համարիս զքեզ, որպէս անպարտ և սոյն և այլն:

№ 16.—Կաւալեր կոչեցելոյ մահաւան ես գիտէի, որ դու և այլն. բայց գրագիրն ինքնին ազդեալ էր. դարձն չը գրեցիր:

Վասն իմ ուրախութիւն էր անպիտան կեանք Կաւալերին. զի երբեմնական զուարճութեանն իմն կարէր լինել պատ-

ճառ, բայց զի վախճանեալ էր
և գրեալ էր առիս սորին ոչ
գրելոյ իմոյ յայտնեցի զպատ-
ճառն, թէ պատկառեցայ վասն
առն այնպիսոյ կենազրաւ լի-
նելոյ յարբեցութենէ գրել զմը-
խիթարական. այն զի միւրիթա-
րութիւն համարեալ կտրէր մահ
նորա, քան կեանքն. մինչ հար-
բեցութիւն նորա վշտացուցա-
նել ունէր զինքն և զայլս.
ըստ այնմ (ըստ այսմ) և յատ-
կացեալ Նորին ղ Եհնաթանութիւնն.
իսկ եթէ պակասեալ
իցեմ յայսմիկ դատողութեան
իմում, վկայ զԱստուած կոչեմ,
աւզողութեան բանիցս գրեցելոյ.
զի և այսպէս եմ զխորհուրդ
իմ գրեալ ի մասին հանգստեան
կաւալերին:

№ 17. Քանիցս անգամ,
թէ կուսակալին և երկրորդ
գիր գրած եմ, թէ վասն այլ
բանի և թէ վասն Մարտիրոս
Եպիսկոպոսին, պատասխանն չը
գտայ. և միշտ գրես թէ մասին
ճոռ, այս ինչ մաքրութիւն է
և այլն և այլն:

Ես զամենայն զգրութիւնս
յիւրաքանչիւր ժամանակս հա-
սուցեալ եմ ուր հասուցանելոցն
էր, թէ ունիցին Նորին Աբր-
բազնութիւնն զկարծիս վասն
ոչ հասուցանելոյ իմոյ հարցե-
ցնոսա, իսկ եթէ ոչ իւրոյ Աբր-
բութեան ևս յայանի է, զի ես
չէի և չեմ կարող բռնադատել
զնոսա ի պատասխանատու-
թիւն, այն զի և իմ բազում
գրութիւնք մնան երբեմն ա-
ռանց պատասխանատուութեանց.
որպէս և արդիս ևս գրութիւն
իմ յաղագս հարկաւորացն վան-
քական կառավարութեանցն նոյն
Մարտիրոս Եպիսկոպոսին, ի 6
յուլիսի և այլոց ի հերուն հետէ:

Արեւելիկայոս Հայոց Վարդապետ-

ՆԵՐՍԷՍ